

Lojze Kovačič

SREČANJA Z OTONOM ŽUPANČIČEM

(1944, 1945, 1948)

Moji spomini na O. Župančiča so seveda deški in najstniški. Srečal sem ga trikrat. Prvič poleti 1944, potem v zgodnji pomladi 1945, zadnjikrat pa avgusta 1948. Te letnice same od sebe povejo več kot katerikoli komentar o njihovem pomenu v kriznih časih, saj je kot edini živi pripadnik legendarne moderne skupaj s pokojnim Cankarjem, Kettejem in Murnom sestavljaj tisto četverico zanimivih posamičnikov, ki so iskali izhod iz eksistencialne in metafizične stiske naroda, da bi našli in utemeljili zanj izraz, formo, enotnost. K O. Župančiču me je uvedel prijatelj Lado, višješolec, občudovalec pesnikov, jezikoslovcev, skladateljev, dramskih igralcev in opernih prvakov, z njihovimi slikami (s posvetili in avtogrami) je imel prenatrpano svojo dijaško sobico. O. Župančič je bil tedaj pacient v sanatoriju Šlajmerjevega doma. Na poti tja, pisalo se je leto 1944, sva se s prijateljem ves čas bala uličnih racij ali protiletalskega alarma, saj bi v tem primeru morala steči v najbližje hišno zaklonišče, da naju na prostem ne bi aretirali. Slovenija je bila tedaj skrčena na Ljubljansko pokrajino, v njej je vrelo od nezaupanja in sumničavosti, ker pravzaprav ni vedel drug za drugega, ali je simpatizer belih ali plavih ali rdečih, ali dela za Gestapo, je ruski vohun ali agent Intelligent servicea.

Manjkala je samo še streha, ki bi jo potegnili čez to provinco, pa bi dobili ustanovo zaprtega tipa, ki jo bo vsak čas razneslo. Pesnik je sedel pri mizici ob oknu svoje sobice, ko sva prišla. Ko mi je stresel roko, mi je bilo tako, kot bi se zganil spomenik. Lado mu je izročil zavitek z ocvirki od svojega doma na Dolenjskem, katerega je vso pot nosil kakor torto za pentljo na mezincu. Za prihodnjič mu je obljubil moko s kmetov, nato je privlekel na dan svoje pesmi, ki naj bi mu jih O. Župančič prebral do naslednjič in ocenil. Zdaj sta obravnavala pesmi, ki jih je bil prijatelj prinesel pokazat pred mesecem. Jaz sem ta čas lahko samo opazoval moža, ki so ga bile polne vse čitanke, čigar slike so visele v galerijah znamenitih mož, pesmi objavljene vsepovsod, tako v liberalnem Jutru kot konzervativnem Slovencu in bile hkrati odtisnjene kot neke vrste parole na listkih, ki so jih po ulicah trosili ilegalci Osvobodilne fronte. Ne le da je bil znamenit rapsod, ampak tudi velik mož,

zmagovit pri enih in drugih na obeh straneh fronte, v gozdu kakor v mestu, tako pri antibelih kot antirdečih. Ta edinstvenost njegovega nedotakljivega položaja me je povsem ohromila, še bolj pa me je prepredlo dejstvo, da vidim pred sabo živo zgodovino. Boga, kmeta naše duhovne dinastije.

Vse me je zanimalo na njem. Gledal sem, da bi si ga zapomnil, njegov ptičji obraz, širok nos, modro brokatno haljo, metuljčka pod vratom, kot na fotografijah, globoko doneči bariton »Vi pišete zgodbe?«, se je na lepem obrnil k meni. Zinil sem »Ja« in potem brž »Da«. S starši sem prišel l. 1938 v Jugoslavijo iz Švice v očetovo domovino in se nisem znal še sproščeno izražati v slovenščini. »Kakšne zgodbe?«, je vprašal. »Spomine na otroštvo«, sem rekel. »Že zdaj?«, me je pogledal. Moral bi odgovoriti, da sem imel dve otroštvi: eno do l. 1938, drugo od tega leta naprej, pa te samozavesti nisem zmožel. Hvala bogu, da je tedaj moj prijatelj vstal, da bi se poslovila.

Drugi obisk ob spremstvu prijatelja Lada se je zgodil spomladi 1945. leta na Župančičevem domu v ulici, ki so jo kasneje poimenovali po njem. Stanoval je v pritličju stanovanjskega bloka, v katerem sem 16 let zatem spoznal Edvarda Kocbeka. O. Župančič je sedel za mizo, kot prvikrat, v isti modri halji kot v sanatoriju, pred oknom, ki je gledalo na nunski vrt. V zraku je bilo čutiti, da se bo zdaj zdaj nehala vojna. Francija, Italija, tričetr Nemčije je bilo že v rokah zavezniških sil. Napovedoval se je čas, ki bo pometel z mnogimi nacionalnimi anahronizmi in temeljito spremenil fiziognomijo ljudi. Meni je 44-ega umrl oče, na skrbi sem imel družino, bolešno mamo, Nemko, sestro, njeno hčerko, ki ji je noga zastala v rasti zaradi kolčne jetike, tako da smo jo kljub njenim desetim letom še zmeraj vozili v otroškem vozičku. Doma smo govorili, kot zmeraj, švicarsko nemščino, to je dialekt iz nemškega predela Basla, vendar nas sovraštvo, ki ga je upravičeno delil svet do Nemcev, ni obšlo. Na tem obisku se je za hip prikazala tudi žena O. Župančiča, ki se mi je zdela lepa s svojim bledim obrazom in gladkimi, dolgimi, temnimi lasmi. Jaz sem tedaj preboleval očetovo smrt, edini steber naše družine, in skušal na Župančičevem obrazu odkriti podobnosti s pokojnim – na obrazu, kretnjah, v potezah. O. Župančič se je po pogovoru o Ladovih pesmih obrnil k meni. »Moj prijatelj Lado mi pravi, da ste pred vojno prišli iz Švice?« Gledal me je, zdelo se mi je, malce porogljivo, kar ni bilo nič nenavadnega, saj Švici, tej nevtralni deželi v svetovnem klanju, zaprti školjki in bančnemu trezorju vseh vojskujočih se sil, so se posmehovali vsi, kot prostitutki, ki trdi, da je devica. Moral bi O. Župančiču reči, da se Švicarji sami posmehujejo svoji neznatni državi in da z enako skepsjo gledajo na svojo navidezno neopredeljenost in lažno demokracijo. Moral bi mu povedati, kar so nam v šoli ali pri skavtih venomer vtepali v glavo: v primeru vojne se bo Švicarska armada umaknila v hribe, da ubrani Helvetio, ljudstvo spodaj pa prepusti njegovi patriotski vesti in usodi okupacije. Nisem črnil. Najin obisk se je nenadoma

končal, ko je vstopil mlad, kodrolas fant v povsem novi uniformi domobranske vojske z modrim orlom na rokavu. Veselo in domače je pozdravil pesnika, ki mu je namenil gromko dobrodošlico. Nama je samo pokimal in O. Župančiču izročil nagelj, ovit v bel list, na katerem je imel z roko izpisano svojo priložnostno pesem za gostitelja. To me je docela zmedlo, kajti v očeh večine ljudi so domobranci veljali za oprode nemške vojske, torej za izdajalce.

Po zmagi, po vojni, se je zgodilo, kar se je moralo zgoditi. V mojem življenju je nastala vrzel; po deklaraciji v skupščini novembra petinštiridesetega je bila odpravljena monarhija in vzpostavljena FLRJ; domače, mamó, sestro, nečakinjo, so pregnali preko meje, mene so pustili, potem zaprli za tri mesece, izgubil sem našo podstrešno sobo, bil poslan v internat, iz katerega so me pozneje vrgli, in tako začel živeti iz rok v usta, življenje klasičnega brezpri-zornika, ki v celem ni nikjer doma. Nisem se čutil kot žrtev. Ta čas je imel v sebi nekaj dvojnega: po eni strani je v človeku spodbujal njegove slabosti, češ prepusti se toku, po drugi pa je bilo v njem nekaj romantičnega – ljudje so se odpovedovali osebni lastnini in garali na delovnih akcijah po osemnajst, dvajset ur skupaj, samo da bi čimprej dosegli cilj – raj na zemlji. Po drugi strani pa so se dogajale divje kraje, poboji, montirani procesi – po Rupnikovem, procesi proti Nagodetu, zatem gospodarstvenikom, nato bivšim dachauskim lagerašem, po 1948 proti drugi skupini dachauskih lagerašev in hkrati prve aretacije t.i. informbirojevcev. Tega leta, tri tedne pred odhodom v Jugoslovansko armado, v avgustu, mi je Društvo slovenskih pisateljev veliko-dušno naklonilo brezplačno bivanje s hrano v svojem počitniškem domu na Bledu. V hiši so tedaj stanovali Matej Bor, pesnik Cene Vipotnik, priložnostni pisatelj Filip Kalan in pesnica Milena Mohorič, ki je kmalu zatem na vrat na nos odpotovala v Ljubljano, češ da se je v družini njene prijateljice dr. Tavčarjeve zgodila tragedija. Imela je prav: namerno ali po nesreči sta se prijateljčina sinova, skojevca, ubila z avtomatsko puško. V zraku je velo vse mogoče. Nedaleč od nas sta živela O. Župančič in Fran Albreht, ki sta s svojima ženama, sestrama, prebivala v letenski hiši. Nekega dne nas je prišel vabit na prigrizek Fr. Albreht. Bil je upehan, sedel je na klop in pokazal na svoje copate, sešite iz koca: »Tole je edino, kar sem prinesel kot spomin iz Dachaua.« Čutil sem, kako so vsi tuji prebivalci našega počitniškega doma kar obnemeli. Izreči na glas besedo »Dachau« v času procesov, je bilo enako, kot če bi rekel »Gestapo« ali »Informbiro«. Vabilo v sosednjo hišo je veljalo tudi meni. Šel sem na prijateljsko prigovarjanje kolegov, kajti z ničimer okrog sebe nisem hotel imeti nobenega opravka več. Na pragu hišnih vrat nas je že čakal O. Župančič, še zmeraj v svoji modri halji. »A to je ta novinec?«, je rekel, ko mi je segel v roko. Nenadoma me je imelo, ko me je gledal skozi majhne naočnike, da bi mu rekel, da sva se že spoznala med vojno, a nisem; mo-

ralo je biti že kakšno močno svarilo. Gostje in gostitelji so se posedli okrog mize pod lučjo in začeli metati karte, mene, ker se nisem spoznal na nobeno igro z njimi, pa je lepa pesnikova žena posadila s kozarcem vina za mizico, polno napolitank in z leseno šatuljo s sto cigaretami. Gledal sem na jezero, sedel, pil, kadil in napenjal ušesa, da bi slišal od teh mož, kako pišejo, kakšne postopke uporabljajo pri tem, kako realne osebe postajajo imaginarne in obratno, skratka, hotel sem slišati kaj osebnega in pomembnega, po čemer hlepi vsak vajenec. A razen zbadanja in opomb o teh ali onih ljudeh, ki jih nisem poznal in ki so se vlekle skozi vso igro, nisem profitiral ničesar.

Leta 1949 je Oton Župančič umrl, star nekaj čez 71 let. Za njegovo smrt sem zvedel, ko sem iz disciplinske enote spet prišel v redno enoto JLA in sem se spet lahko dopisoval s civilisti. Kar me je takrat in pozneje v petdesetih najbolj zanimalo, je bilo: ali se delo, ki ga kdo ustvari, pozna tudi na njem osebno? Gottfried Benn, nemški pesnik, pravi, da se Carusu, ki poje z božanskim glasom, to nič ne vidi, prepozna pa, ko z velikim tekom pospravlja špagete v kateri od italijanskih oštarij.

Kar zadeva Župančiča, kakršnega mi je zastrla patriotična vzgoja v šoli, pa kakršnega sem doživljal na skorajda protokolarnih snidenjih in posebej še v tako burnih časih sprememb, moram na to nelogično vprašanje pogojno odgovoriti z »da«. Njegova moč in zaupanje, kakršnega je zbujala njegova himnična poezija, sta z optimistično drznostjo zbirali ljudi v nekakšno višjo domovinsko skupnost. Če pa se vprašam, ali se v njegovih delih pozna tudi njegovo osebno življenje, naletavam na ovire, s kakršnimi se ne srečujem, ko prebiram Murna ali Gradnika. Zato me je tembolj prevzel njegov »Ciciban« – to je otroštvo, v katerem še neobremenjeno živijo vse sfere, vsa življenja srca, duha, duše, telesa. Tu nekako sem iz prve roke, neposredno, dobil mero, po kateri meri življenje. Tu in v ciklu »Manom Josipa Murna Aleksandrova«, preseva – zame – Župančičev individualizem, ki nezanesljiv in melanholičen, kot je, širi horizonte življenja. Za O. Župančiča bi rekel, da deli usodo ameriškega pesnika Walta Whitmana: Oseba ustvarjalca izgine za njegovim delom in se pojavi spet takrat, ko je čas zanj.